

ირა დანელია¹

სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი

DOI: <https://doi.org/10.52340/sou.2023.19.01>

ლინგვისტური ანალიზის პრინციპები მხატვრულ ტექსტზე მუშაობისას

აბსტრაქტი. მხატვრული ლიტერატურა სიტყვიერი ხელოვნებაა. მწერალი სიტყვის შესაძლებლობას ეყრდნობა და მის სფეროში პოულობს ახალ მხატვრულ საშუალებებსა და ხერხებს. ლიტერატურაში ყოველგვარი ცვლილება სიტყვის სემანტიკაშია ასახული.

სიტყვა ლიტერატურაში ხშირად გადადის არა მისი პირდაპირი მნიშვნელობით, არამედ ხდება მისი მხატვრული ტრანსფორმაცია. მხატვრული სიტყვის ეფექტურობა და ზეგავლენა იმაში მდგომარეობს, რომ სიტყვა, რომელიც პრაქტიკულად კომუნიკაციისთვის არის განკუთვნილი მხატვრულ ლიტერატურაში სხვა სემანტიკურ დატვირთვას იძენს. აქედან ბუნებრივია, რომ ლიტერატურისმცოდნეობას ყველაზე მჭიდრო კავშირი უნდა ქონდეს იმ მეცნიერებასთან, რომელიც ენას სწავლობს, ე. ი. ლინგვისტიკასთან (დანელია, 2005).

წინამდებარე ნაშრომის მიზანია წარმოაჩინოს სწორედ ის მეთოდოლოგიური პრინციპები და სავარჯიშოთა ის სავალდებულო ტიპები, რომელთა უშუალო გათვალისწინებით უნდა მოხდეს მხატვრული ტექსტის ლინგვისტური ანალიზისას ენის სწავლების საფეხურების გათვალისწინება.

კვლევის მეთოდი: მინი კვლევისთვის გამოვიყენე თვისებრივი მეთოდი, ინსტრუმენტად კი - ეტაპობრივად სტუდენტთა ზეპირი გამოკითხვა, რომელმაც ცხადყო, რომ ბევრ შემთხვევაში სტუდენტთა მიერ ტექსტის ანალიზი ამოიწურება ტექსტში ტროპების, რიტორიკული ფიგურების, გრამატიკულ, მორფოლოგიურ, სინტაქსურ, ფონეტიკურ, სემანტიკურ ნორმათა დარღვევის აღნუსხვით. ნაშრომში შემოთავაზებული კომპლექსური ხასიათის სავარჯიშოები გახლავთ სწორედ ის *სიახლე*, რომელთა გამოყენება ტექსტზე მუშაობისას გადაჭრის სწავლების ტრადიციული მეთოდებით მიღებულ დარღვევებს.

¹ ირა დანელია, პედაგოგიკის დოქტორი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ასოცირებული პროფესორი.

საკვანძო სიტყვები: ლინგვისტური ანალიზი, მხატვრული ტექსტი, სინტაქსური კონსტრუქციები, ინოვაციური მეთოდები.

Ira Danelia²
Sokhumi State University

Principles of linguistic analysis whilst working on a literary text

Abstract. Creations of great writers could, if properly treated, stimulate creativity of students and development of critical thinking in them; furthermore, master a language on a native-like level.

A qualitative method for the mini-research was used, and the tool was a step-by-step oral survey of the students revealed that in many cases the analysis of the text by the students was exhausted. It was completed by indicating a violation of the grammatical, morphological, syntactic, phonetic, semantic norms in the text.

It is important to stress that working on a literary text surprisingly (at University level), was and still is being taught reduced to retelling according to the teacher's own words and translation of endless list of vocabulary.

In this perspective we offer principles of the linguistic analysis while working on the fiction text. They are based on different strategies and methods of the researchers and experts about factors that contribute to effective teaching to obtain the great treasure of linguistic information containing a literary text.

The aim of this paper is to present the methodological principles and the mandatory types of exercises which should be taken into account directly in the linguistic analysis of a literary text taking into account the stages of language teaching.

The present article is concerned with the method of philological analysis which is innovative and universal method of teaching-learning process. It implies some organization of working on a literary text and offers a sequence of assignments of a complex nature at the appropriate stage.

Key words: linguistic analysis, artistic text, syntactic constructions, innovative methods.

ძირითადი კვლევა. მხატვრული ტექსტის დრმა, ობიექტური ლინგვისტური ანალიზის განსახორციელებლად აუცილებელია ამ ანალიზის ხერხებისა და მეთოდების ცოდნა. აქ გარკვეულ პრობლემას ვაწყდებით. საქმე ისაა, რომ ტექსტის სრულყოფილი ანალიზისთვის თეორიული ცოდნა საკმაოდ გვიან მიიღწევა სტუდენტებში. გარდა ამისა, განათლების სისტემის რეფორმებთან დაკავშირებით სასწავლო გეგმებში დრო და დრო ხდება თეორიული საგნების შესწავლის თანმიმდევრობის შეცვლა, რის გამოც სტუდენტებს შეიძლება არ

---

² **Ira Danelia**, Doctor of Pedagogy, Associate Professor of Sokhumi State University.

აღმოაჩნდეთ მხატვრული ტექსტის ანალიზისთვის საჭირო თეორიული ცოდნა. მხატვრული ტექსტის ლინგვისტური ანალიზი ეფუძნება საერთო ენათმეცნიერების ძირითად მეთოდოლოგიურ პრინციპებს.

ლინგვისტები თანხმდებიან იმაზე, რომ მხატვრული ტექსტის შესწავლა შეუძლებელია ერთი სტანდარტული სქემით, რომ სქემის არჩევა უნდა მოხდეს დაყენებული ამოცანების, შესასწავლი ნაწარმოების თავისებურებების გათვალისწინებით. მხატვრულ ტექსტზე მუშაობა ტრადიციულად სამი ეტაპისაგან შედგება: მუშაობა ტექსტამდელ ფაზაში, მუშაობა ტექსტის კითხვის პარალელურ ფაზაში, მუშაობა ტექსტის კითხვის შემდგომ ფაზაში. მეთოდის ტიპის უმრავლესობა ამას აღიარებს, მაგრამ ყველა მათგანს საკუთარი ხედვა გააჩნია იმაზე, თუ რა და რომელ ეტაპზე არის გასაკეთებელი.

მინდა გაგიზიაროთ ტ. ნიკოლაევას მიერ შემოთავაზებული, ჩემთვის ძალიან საინტერესო, მხატვრულ ტექსტზე მუშაობის მოდელი, რომელიც სამ ეტაპადაა წარმოდგენილი: *I ეტაპი*. ნაწარმოების თემატიკის, იდეური შინაარსის და ჩანაფიქრის გაცნობა. თუმცა აქვე მინდა დავძინო, რომ მიუხედავად იმისა, რომ ნაწარმოების შინაარსი თავისთავად არ წარმოადგენს ლინგვისტიკის შესწავლის საგანს, ეს შინაარსი ხორცს ისხამს ნაწარმოების სიტყვიერ მხატვრულ სტრუქტურაში. *II ეტაპი*. კითხვა (კითხვა ანალიზი), როდესაც ხდება ექსტრალინგვისტური (ცნობები ისტორიულ-კულტურულ, ისტორიულ-ლიტერატურულ და სხვა რეალიათა შესახებ, რაც ხელს უწყობს ტექსტის შინაარსის უფრო სრულყოფილად გაგებას) და საკუთრივ ლინგვისტური ფაქტების განმარტება. ეს უკანასკნელი კი მოიცავს სწავლების რამდენიმე დონეს. ესენია: ლექსიკის ანალიზი, რომელშიც შედის: სემანტიკურად რთულად გასაგები სიტყვების, ფრაზების და ა. შ. გახსნა; ფილოლოგიური ანალიზი (ლექსიკური ერთეულების, მათი წარმოშობის, გამოყენების სფერო, აქტიურ და პასიურ მარაგთან მიკუთვნების და ექსპრესიულ-სტილისტური თვალსაზრისით).

ლექსიკის ანალიზი მიმართული უნდა იყოს მხატვრულ ნაწარმოებში სიტყვის კონტექსტუალური მნიშვნელობის, მისი განსხვავებული ავტორისეული გააზრების გახსნაზე. ფილოლოგიური ანალიზი გულისხმობს ტექსტის განსაკუთრებულობის წარმოჩენას (ფორმების, კონსტრუქციების, წარმოქმნისა და მახვილის ვარიანტების მოძველებული ან სტილისტურად შეზღუდული გამოყენების ფაქტებით) გრამატიკული, ფონეტიკური და აქცენტო-ლოგიკური მოვლენების თვალსაზრისით. *III ეტაპი*. სინთეზი (კითხვა-სინთეზი). აქ იგულისხმება გამომხატველობითი საშუალებების ურთიერთკავშირი, სხვადასხვა ენობრივი ერთეულის სინთეზი (Николаева, 1978: 479).

ლ. გალიშკინა გვთავაზობს მხატვრული ტექსტის ლინგვისტური ანალიზის განსხვავებულ ტიპებს: ლინგვისტური კომენტარი; ლინგვოსტილისტური განმარტება (ნაწილობრივი ანალიზი); ლინგვოპოეტური განმარტება (კომპლექსური ანალიზი) (Голышкина, 2000: 89).

ლინგვისტური კომენტარი მხატვრული ტექსტის ლინგვისტური ანალიზის პირველ ეტაპს წარმოადგენს. იგი გულისხმობს ტექსტში ისეთი ფაქტების ლინგვისტური არსის განსაზღვრას, როგორცაა: პოეტური სიმბოლიკის გაუგებარი ფაქტები; იშვიათად გამოყენებული, მოძველებული და ოკაზიონალური პერიფრაზები; უცხო დიალექტები, პროფესიონალიზმები, არგოტიზმები და ტერმინები; მოძველებული სიტყვები, ლექსიკური და ფრაზეოლოგიური არქაიზმები; ინდივიდუალური ნოვაციები სემანტიკურ და სიტყვათწარმოების სფეროში; მოძველებული ან არანორმატიული ფაქტები ფონეტიკის, მორფოლოგიისა და სინტაქსის სფეროში.

ლინგვოსტილისტური ანალიზისას ხდება სიტყვის კონტექსტუალური სემანტიკისა და ენობრივი ერთეულების სტილისტური შეფერილობის გახსნა. მისი მიზანია ენის გამომსახველობითი საშუალებების სინთეზი.

ლინგვოპოეტური ანალიზისას ხდება მხატვრული ნაწარმოების პოეტიკის, ანუ ე. წ. ტროპების სტრუქტურათა შესწავლა კომპოზიციურ ორგანიზებასა და სიუჟეტურ განვითარებაში. მისი მიზანია ავტორის იდეური ჩანაფიქრის სიტყვიერ-მხატვრული ხორცშესხმის გახსნა. აქ შეინიშნება ლინგვისტური და ლიტერატურული ფაქტების სინთეზი.

არ უნდა დაგვავიწყდეს ისიც, რომ ანალიზისთვის სხვადასხვა დონეზე ერთეულების გამოყოფა პირობითია, რადგან ტექსტი არსებობს როგორც ურთიერთდაკავშირებული ერთეულების სისტემა.

კითხვის, როგორც *რეცეპტული* სამეტყველო აქტივობის პროცესში მნიშვნელოვან როლს ასრულებს გრამატიკული მასალა. განასხვავებენ გრამატიკული მინიმუმის ორ სახეს: აქტიურსა და პასიურს. აქტიური გრამატიკული მინიმუმის ათვისება ჩვეულებრივ ხდება *რეპროდუქტულადაც* და *რეცეპტულადაც*, ხოლო პასიური მინიმუმისა - მხოლოდ *რეცეპტულად*. მისი დანიშნულებაა შემსწავლელს ასწავლოს ტექსტში მოცემული გრამატიკული მასალის აღქმა, მისი გარეგანი ნიშნებით გამოცნობა და მის გარკვეულ მნიშვნელობასთან დაკავშირება. ასეთი ცოდნა მეტად საჭიროა, რადგან იგი ხშირად ხასიათდება საკმაოდ რთული სინტაქსური კონსტრუქციების გამოყენებით. აქვე უნდა აღვნიშნო, რომ წარმოუდგენელია ლექსიკის ფუნქციონირება გრამატიკის გარეშე და პირუკუ, ვინაიდან ასეთი კავშირისას, გრამატიკულ და

ლექსიკურ მასალაზე აგებული პირობით-სამეტყველო სავარჯიშოები ხელს უწყობს ამ მასალით ოპერირების უნარ-ჩვევათა განვითარებას.

ს. უოლტერის (Walter, 1982: 8-20) აზრით, გრამატიკულ დავალებას არავითარი ღირებულება არ გააჩნია, თუ მას არ დავუკავშირებთ ტექსტის გაგებას. კითხვის სწავლების პროცესში გრამატიკულ სტრუქტურასა თუ ფორმაზე ყურადღების მიპყრობა ხდება მაშინ, თუ ის გადამწყვეტ როლს ასრულებს ტექსტის ინტერპრეტაციაში.

„ენის გრამატიკულ ფორმებს თავისებური გამოყენება აქვს მხატვრულ ტექსტში. აქ ყოველი წინადადება ისევე შემჭიდროებული და დაუმლელია, როგორც ფრაზეოლოგიური შენაერთი. ისეთი გრამატიკული კატეგორიები, როგორცაა რიცხვი, არტიკლი, ინვერსია, ემფატიკური კონსტრუქციები, ელიფსისი ემსახურებიან რაღაც განსაკუთრებული მნიშვნელობის გადმოცემას. გრამატიკულ ფორმებით შესაძლებელია ემოციურობისა და ექსპრესიულობის გადმოცემა“ (Арнольд, 2009: 384).

შესაძლებელია მეტაფორული მნიშვნელობის შექმნაც, მაგ. განუსაზღვრელი არტიკლის გამოყენებით საკუთარი სახელის წინ: „I don't claim to be a Caruso“. განუსაზღვრელი არტიკლის საშუალებით ეს წინადადება შეიძლება ასე გავიგოთ: „მე არ ვამტკიცებ, რომ კარუზოსავით კარგად ვმღერი“. ხოლო, არტიკლის გარეშე იგივე წინადადებას „I don't claim to be Caruso“ ექნებოდა განსხვავებული მნიშვნელობა: „მე არ ვამტკიცებ, რომ გვარად კარუზო ვარ“.

ვინაიდან, მხატვრულ ტექსტში ენის ყველა ასპექტი მნიშვნელოვანია, მხატვრული ნაწარმოების პოეტიკაზე მუშაობისას საჭიროა ყურადღება დაეთმოს ტექსტის ფონეტიკური ინსტრუმენტების განსხვავებული ხერხების (ალიტერაცია, ასონანსი და სხვ.) ანალიზსაც. მიუხედავად იმისა, რომ მეტყველების ჟღერადი ფორმა პროზაში მეორეხარისხოვანია, მაინც გვხვდება ჟღერადობის სტილისტური გამოყენება. ლაპარაკია ემოციურ პროზაზე ემოციურდრამატული ან ლირიკული შეფერილობით. მაგ.: კიპლინგის ზღაპარში „How the leopard got his spots“ ალიტერაციას წარმოადგენს ისეთი ბგერების გამეორება, როგორცაა: /s/, /sp/, /sk/, /skl/, /spl/ და იქმნება ჟღერადი სურათის არაჩვეულებრივი ფონი (დანელია, 2005: 90).

აქვე მინდა აღვნიშნო სიტყვის, როგორც ლინგვისტური ფენომენის პოლისემანტურობა. უმეტესი ინგლისური სიტყვებისა სწორედ პოლისემანტურია. მაგ., სიტყვის „family“ ძირითადი მნიშვნელობა ფარავს ყველა დანარჩენ მნიშვნელობას და პირიქით, ყველა დანარჩენი მნიშვნელობა დაკავშირებულია პირველ მნიშვნელობასთან და მისგან გამომდინარეობს:

1. a basic social unit consisting of their children.

2. the spouse and children of one person - e.g. We're taking the family on vacation next week.
3. descendants of a common ancestors - e.g. The house has been owned by the same family for 300 years.
4. a group of related things (languages, plants, animals, etc.) - e.g. language family; cabbage family, lion family, etc.
5. a local organizational unit of the Mafia or other large criminal group.

მაგრამ ზოგიერთ პოლისემანტურ სიტყვას ასეთი ძირითადი მნიშვნელობა არ მოეპოვება თავის სტრუქტურაში. მაგ., სიტყვასთან „smart“ არ იკვეთება დომინანტი მნიშვნელობა, რომელსაც მიემართებიან დანარჩენი მნიშვნელობები, მაგრამ იკვეთება რაღაც საერთო, რაც შეიძლება აერთიანებდეს ყველა ქვემომოყვანილ მნიშვნელობას:

1. clean, tidy, and well dressed (person) (e.g. you look very smart).
2. clever, skillful (smart answer, smart officer).
3. fashionable (e.g. clothes).
4. quick, brisk (e.g. go for a smart walk).
5. severe (e.g. smart punishment).

საერთო არის რაღაცის ინტენსივობის, რაღაცის არა ნაკლებობის კომპონენტი (თევდორაძე, 2016: 81-82).

მხატვრულ ტექსტში სიტყვის ერთდროული მრავალმნიშვნელობის რეალიზაციის უნარი იძლევა ტექსტის მრავალმხრივი ინტერპრეტაციის საშუალებას. ტექსტში სიტყვის პოლისემიის საზრიანი გამოყენება, ანუ მისი სემანტიკური უსაზღვრობა, სტილისტურ მარკერად მიიჩნევა და წარმოადგენს ესთეტიურ-კოგნიტიური ინფორმაციის გამოხატვის ეფექტურ საშუალებას, ანუ ერთად-ერთი ენობრივი გასაღებია ავტორისა და მკითხველის სულიერი სამყაროს გასახსნელად, ახალი განწყობის გადმოსაცემად. ნაწარმოებში სიტყვა, როგორც ვიწრო ვერბალურ გარემოცვაში (მიკრო-კონტექსტში), ისე ფართო გარემოცვაში (მაკრო-კონტექსტის დონეზე), თავის ძირითად მნიშვნელობასთან ერთად იწყებს ახალი თანამნიშვნელობის გამომჟღავნებას, ანუ ავტორისეული სიტყვა იწყებს კონტექსტუალურ ტრანსფორმაციას, რაც საშუალებას გვაძლევს დავადგინოთ სიტყვის მნიშვნელობის ინფორმატულობის ხარისხი კონტექსტში, ანუ განვსაზღვროთ სიტყვის ესთეტიურ-კოგნიტიური ფუნქცია (ჯოხაძე, 2008: 24-25).

მხატვრულ ტექსტზე მუშაობისას პირველი ეტაპი არის მისი ენობრივი მასალის სემანტიზაცია, რომელშიც, რა თქმა უნდა, *ფრაზეოლოგიური* ერთე-

ულებიც იგულისხმება, რაც აადვილებს ტექსტის ღრმა და საფუძვლიან შესწავლას ტექსტზე მუშაობის შემდეგ ეტაპებზე, ვინაიდან ის მრავალმხრივი პროცესია. ფრაზეოლოგიზმების თავისებურება იმაში მდგომარეობს, რომ მათი შემადგენელი კომპონენტების მნიშვნელობა არ უდრის მთელის მნიშვნელობას.

სწავლების სწორი ორგანიზაცია, ანუ სწორად შერჩეული ლექსიკური, გრამატიკული და ფონეტიკური მასალა და მისი განაწილება, თანმიმდევრულ სავარჯიშოთა სისტემა, ქართული ენის ინგლისურ ენაზე გავლენის გათვალისწინება, საშუალებას გვაძლევს დავძლიოთ ფრაზეოლოგიური ერთეულების სწავლებასთან დაკავშირებული სირთულეები.

დასკვნა. წინამდებარე სტატია ეხება მხატვრულ ტექსტზე მუშაობისას ლინგვისტური ანალიზის პრინციპებს. ნაშრომში უცხოური ენის სწავლების სფეროში მოღვაწე ექსპერტებისა და მეცნიერების მიერ ჩატარებული კვლევების ანალიზები, შედეგები და მხატვრული ტექსტის ბუნებიდან გამომდინარე შემოთავაზებულია სხვადასხვა კომპლექსური ხასიათის სავარჯიშოები შესასწავლი ნაწარმოების თავისებურებების გათვალისწინებით ფილოლოგიური ანალიზის თვალსაზრისით. სწორედ, ასეთი კომპლექსური ხასიათის სავარჯიშოებზე მუშაობა გახლავთ ნაშრომში შემოთავაზებული სიახლე. ასეთი მიდგომა ტექსტის ფილოლოგიური ანალიზისას გვაშორებს იმ ტრადიციულ მეთოდს, რომელიც იზღუდება მხოლოდ იზოლირებული სიტყვების სიების დამახსოვრებით და თარგმანის გამოკითხვით (დანელია, 2005: 8).

ზემოხსენებული მეთოდის გამოყენება ხელს უწყობს დამოუკიდებელი კითხვის ეფექტურ სწავლებას, აყალიბებს ტექსტის ადეკვატურ გაგებას ენის მატარებლის დონეზე.

გამოყენებული ლიტერატურა:

დანელია (2005): ი. დანელია, ინგლისურენოვან მხატვრულ ტექსტზე მუშაობის მეთოდოლოგია უმაღლეს სასწავლებლების ენობრივ ფაკულტეტებზე, დისერტაცია, თბილისი;

თევდორაძე (2016): ნ. თევდორაძე, ენათმეცნიერების შესავალი, თბილისი, ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა;

ჯოხაძე (2008): ლ. ჯოხაძე, მხატვრული ტექსტი როგორც სტილისტურ-კონცეპტუალური სისტემა. გამომცემლობა „ხირონი“;

Collins COBUILD Dictionary of Idioms (2002). Harper Collins Publishers;

- Walter (1982)** Walter, C. Authentic Reading, Cambridge: Cambridge University Press;
- Арнольд (2009):** Арнольд И. В. Стилистика. Современный английский язык. Москва: Наука;
- Гольшккина (2000):** Гольшккина Л. А. Лингвистические основы интеграции художественного текста в аспекте понимания, Автореферат дис. канд. пед. наук, Москва;
- Николаева (1978):** Николаева Т. М. Лингвистика текста, в кн. „Новое в зарубежной лингвистике“, Вып. 8. Лингвистика текста, Ч. 8, Москва;